



Horyzonty Polityki
2021, Vol. 12, N° 40



MONIKA GRODECKA

<http://orcid.org/0000-0002-0294-2347>
Akademia Ignatianum w Krakowie
monika.grodecka@ignatianum.edu.pl

DOI: 10.35765/HP.2159

Kilka propozycji do kwerendy nad dyskursem politycznym wokół problemów edukacji we współczesnej Polsce

Streszczenie

CEL NAUKOWY: Naczelnym celem niniejszego artykułu jest wprowadzenie do badań nad dyskursem politycznym wokół problemów edukacji we współczesnej Polsce.

PROBLEM I METODY BADAWCZE: Głównym problemem badawczym będzie próba odpowiedzi na pytanie, jakie koncepcje edukacji są formułowane w trakcie dyskursu politycznego oraz w jakich wzajemnych relacjach pozostają? Dla prawidłowego przeprowadzenia badań zostanie zastosowana metoda badawcza, jaką jest analiza porównawcza oraz analiza dyskursu.

PROCES WYWODU: W pierwszej części opracowania zostaną ukazane przesłanki do podjęcia kwerendy nad dyskursem politycznym wokół problemów edukacji we współczesnej Polsce, by w dalszej części przedstawić planowany przebieg badań wraz z podstawami teoretycznymi i dotychczasowym stanem wiedzy na wybrany temat.

WYNIKI ANALIZY NAUKOWEJ: Z dotychczasowej analizy naukowej jasno wynika, że na temat języka współczesnej polityki opublikowano dotychczas niewiele prac. Badany temat, jak dotąd, nie został poddany rzetelnej naukowej refleksji, choć jest bardzo ważny z punktu widzenia rywalizacji na polskiej scenie politycznej.

Sugerowane cytowanie: Grodecka, M. (2021). Kilka propozycji do kwerendy nad dyskursem politycznym wokół problemów edukacji we współczesnej Polsce. *Horyzonty Polityki*, 12(40), 223-242. DOI: 10.35765/HP.2159.

WNIOSKI, INNOWACJE, REKOMENDACJE: Niniejszy artykuł jest przyczynkiem do podjęcia pogłębionych badań nad analizą dyskursu w kontekście problemów edukacji we współczesnej Polsce. Materiału do badań dostarcza nieustający cykl zdarzeń na arenie politycznej, której wnikliwa obserwacja i analiza zachowań uczestników dyskursu stanie się źródłem inspiracji badawczych zarówno w obszarze zainteresowań językoznawczych, jak i politologicznych.

SŁOWA KLUCZOWE:

dyskurs, edukacja polityczna, krytyczna analiza dyskursu (KAD)

Abstract

SOME SUGGESTIONS FOR RESEARCHING POLITICAL DISCOURSE DEVOTED TO PROBLEMS IN EDUCATION IN CONTEMPORARY POLAND

RESEARCH OBJECTIVE: The main objective of the article is to outline the analyses of political discourse devoted to the problems in education in contemporary Poland.

THE RESEARCH PROBLEM AND METHODS: The main research problem is an attempt to answer the question: What concepts of education are formulated in Polish political discourse and what are their mutual relations? The study is conducted using the research methods of comparative analysis and discourse analysis.

THE PROCESS OF ARGUMENTATION: The first part of the article presents the rationale for researching political discourse devoted to problems in education in contemporary Poland, while the second part describes the plan of the future in-depth study, the theoretical foundations and the current state of knowledge on the analysed issue.

RESEARCH RESULTS: The analysis of the existing subject literature reveals that so far the language of contemporary politics has been analysed in very few publications. Although this issue is particularly important from the perspective of the rivalry on the Polish political scene, it has not been subjected to an in-depth scientific reflection yet.

CONCLUSIONS, INNOVATIONS, AND RECOMMENDATIONS: The article is an introduction to a further in-depth study on discourse analysis in the context of problems in education in contemporary Poland. The material for the study is provided by the events continuously taking place on the political arena, whose careful observation together with the analyses of the behaviour of

discourse participants are a source of research inspiration in the field of linguistics and political science alike.

KEYWORDS:

discourse; political education; critical analysis of discourse (CDA)

WPROWADZENIE

Przesłanką do podjęcia kwerendy nad dyskursem politycznym wokół problemów edukacji we współczesnej Polsce jest konflikt polityczny dotyczący wielu problemów społecznych, w tym przypadkach skupiających się wokół problemów związanych z edukacją w rozumieniu polityki edukacyjnej. Polityka edukacyjna realizowana przez państwo jest działalnością zmierzająca do stworzenia takiego systemu edukacji i wychowania, który jest spójny z postulowanymi kierunkami rozwoju ekonomicznego, politycznego i społecznego kraju. W skład systemu edukacji, dla potrzeb niniejszego opracowania, będziemy zaliczać system oświaty, który obejmuje przedszkola, szkoły podstawowe, szkoły ponadpodstawowe (średnie i policealne) oraz system szkolnictwa wyższego.

Analizując przeprowadzane reformy oraz style uprawiania polityki edukacyjnej po przemianach ustrojowych w 1989 roku można zaobserwować, że siła polityczna, która dochodzi do władzy stara się zmienić lub zmienia system edukacji w zależności od własnego programu politycznego. Powoduje to często, iż edukacja staje się przedmiotem i forum konfliktu politycznego w dyskursie politycznym, którego stronami są elity polityczne. Zauważa się również, że elementy konfliktu dominują nad elementami konsensusu, a celem staje się często przejęcie władzy i chęć dominacji w życiu społeczno-politycznym, a nie znalezienie możliwie racjonalnych i szeroko akceptowanych rozwiązań problemów polskiej edukacji.

Do analizy został przyjęty okres lat 1999–2018, gdyż jest to czas przeprowadzenia najistotniejszych reform edukacyjnych oraz wdrażania znaczących zmian systemowych w polskim systemie edukacji, które dotyczyły zarówno szkolnictwa podstawowego, jak i wyższego. Władze państwowe i oświatowe, poprzez wydawane akty prawne, dokonywały zmian funkcjonowania wszystkich

typów szkół. Zmiany te polegały na modyfikowaniu systemu edukacyjnego oraz wprowadzaniu reform strukturalnych. Reformy te z kolei obejmowały wprowadzanie nowych etapów kształcenia, nowych typów szkół, nowych zewnętrznych egzaminów, nowego podporządkowania szkół samorządom gminnym, powiatowym i wojewódzkim.

Rozumienie edukacji przez partie polityczne i przypisywana im rola w państwie determinują sposób prowadzenia polityki edukacyjnej, a także dyskurs o edukacji prowadzony przez polityków. Zachodzi więc potrzeba podjęcia badań nad rozumieniem edukacji w programach najważniejszych partii politycznych i przyjrzenia się, w jaki sposób realizowana jest polityka edukacyjna, ponieważ obserwuje się, że partie tworzą programy o wysokim stopniu ogólności i wieloznaczności oraz traktują edukację jako narzędzie do realizowania własnych interesów społecznych.

Do wyciągnięcia takich wniosków konieczna jest analiza przeprowadzonych reform programów edukacyjnych, co jednak, ze względu na ograniczenia objętości niniejszego opracowania, nie będzie możliwe. Pomimo tego, nie sposób nie przywołać najważniejszych reform, poczynając od przełomowej reformy szkolnictwa w Polsce z 1999 roku¹, która usankcjonowała: tworzenie i funkcjonowanie sześcioletnich szkół podstawowych i gimnazjów, tworzenie i funkcjonowanie szkół ponadgimnazjalnych, obowiązku szkolnego realizowanego w szkołach podstawowych i gimnazjalnych, obowiązku nauki realizowanego w szkołach ponadgimnazjalnych. Ustawa regulowała również zasady działania gimnazjów niepublicznych i publicznych oraz sposób ich finansowania.

W momencie wprowadzania reformy szkolnej była pełna świadomość, że

rozpoczęte dzieło ma wymiar historyczny nie tylko ze względu na dokonującą się w Polsce transformację ustrojowo-ekonomiczną, ale ze względu na nowe obszary podmiotowych potrzeb człowieka, który stanął przed wyzwaniem cywilizacji przełomu wieków (Ratajek, 2003).

1 Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego z dnia 8 stycznia 1999 r., (Dz.U. nr 12, poz. 96).

Celem tych działań było: podniesienie poziomu edukacji społeczeństwa przez upowszechnienie wykształcenia średniego i wyższego, wyrównanie szans edukacyjnych, sprzyjanie poprawie jakości edukacji rozumianej jako integralny proces wychowania i kształcenia.

Reforma dotycząca szkół ponadgimnazjalnych weszła w roku szkolnym 2002/2003 i zakończyła się w tym typie szkoły (biorąc pod uwagę technika 4-letnie) w roku szkolnym 2005/2006. Wówczas absolwenci szkół ponadgimnazjalnych przeszli do szkół wyższych, w których zaczęto realizować reformę strukturalną – studia trzystopniowe zgodne z porozumieniem bolońskim.

Badania dotyczące szkolnictwa podstawowego zostaną zakończone ostatnią z reform systemu oświaty z 2017 roku – reformą struktury szkolnictwa, która jest realizowana w Polsce od 1 września 2017 roku² z inicjatywy minister edukacji narodowej w rządzie Beaty Szydło i rządzie Mateusza Morawieckiego, Anny Zalewskiej. Reforma doprowadziła przede wszystkim do likwidacji gimnazjów i przywróciła 8-klasowy tryb nauczania w szkole podstawowej i czteroletnią naukę w liceum. Na uwagę zasługuje również ostatnia z wprowadzonych reform dotyczących szkolnictwa wyższego, na mocy tzw. Ustawy 2.0³.

DOTYCHCZASOWY STAN BADAŃ NAD DYSKURSEM POLITYCZNYM DOTYCZĄCYM EDUKACJI

Dyskurs polityczny na temat edukacji w polityce w literaturze ostatnich lat rozpatrywany jest głównie pod kątem przeprowadzanych reform edukacyjnych, w kontekście walki politycznej wiodących partii politycznych po zmianach ustrojowych w 1989 roku. Na temat języka współczesnej polityki opublikowano dotychczas niewiele prac. Język, za pomocą którego opisywano wzajemne wyobrażenia siebie i politycznego przeciwnika, stał się elementem interakcji pomiędzy wiodącymi partiami politycznymi. Z dzisiejszej perspektywy można

2 Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo oświatowe (Dz.U. 2017, poz. 60).

3 Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U., poz. 1668).

powiedzieć, że ten sam język służy politykom do podtrzymywania starych i kreowania nowych linii podziału. Stąd też uzasadnione wydaje się traktowanie polityki jako sfery zachowań i działań społecznych obserwowanych w aspekcie dyskursywnym. „Jak wiadomo, język jako najdoskonalszy sposób porozumiewania się ludzi w obrębie danej społeczności należy podstawowych narzędzi polityki” (Sieradzka-Baziur, 2011).

Najważniejszym opracowaniem dotyczącym aspektów badań nad debatą, dokonywaną w kontekście językowym, kulturowym i społecznym, jest niewątpliwie dzieło zbiorowe pod redakcją Teuna A. van Dijka *Dyskurs jako struktura i proces* (2001), którego polski przekład został wydany w 2001 roku. Jest to obszerne studium nad dyskursem w ogóle. W analizie, czym jest dyskurs, nie może zabraknąć opracowania niemieckiego filozofa, socjologa i politologa Jürgena Habermasa, *Teoria działania komunikacyjnego* (2001). W jego ujęciu pojawia się pozytywny model dysputy, który pozwala na realizację społecznie ważnych celów. Na uwagę zasługuje także artykuł Joanny Gajdy *Analiza dyskursu jej zastosowanie w badaniach politologicznych – wprowadzenie* (2010), którego celem jest wywołanie dyskusji wokół pytania: czy możliwa jest politologiczna analiza dyskursu? Artykuł ten prezentuje zastosowania analizy dyskursu publicznego w obszarze badań politologicznych.

Rozważania na temat dyskursu zostaną także oparte na nowym opracowaniu, jakim jest książka *Wokół reformy edukacji z 2017 roku. Krytyczna analiza dyskursu* (2019), w której autor, Robert Dorczak, szczegółowo przeanalizował podstawy teoretyczne Krytycznej analizy dyskursu (KAD) jako metody badawczej.

Dla wyjaśnienia, czym jest edukacja z punktu widzenia różnych dyscyplin naukowych i jakie są jej podstawy teoretyczne, należy sięgnąć do najważniejszych koncepcji teoretycznych dotyczących edukacji i jej związku ze społeczeństwem. Do eksplikacji pojęcia zostanie wykorzystany *Leksykon PWN*, pod redakcją wiodących przedstawicieli pedagogiki Bogusława Milerskiego i Bogusława Śliwerskiego, jak również opracowanie Zbigniewa Kwiecińskiego *Socjopatologia edukacji*, w której edukacja rozumiana jest jako pojęcie szerokie, obejmujące wszelkie działania, relacje i instytucje związane z edukacją człowieka.

W ujęciu socjologicznym ważnym autorem jest Piotr Mikiewicz i jego dzieło *Socjologia edukacji* (2016). Przybliży on czytelnikom

najważniejsze teorie i koncepcje z zakresu socjologii edukacji oraz wyjaśnią, czym właściwie się ona zajmuje.

W zakresie teorii konfliktu, na której należy oprzeć rozważania nad walką polityczną, jego definiowania, określenia funkcji, jakie może spełnić, oraz wyróżniania typów konfliktów, w części teoretycznej badań słusznym wydaje się wykorzystanie opracowań, które odgrywały kluczowe role w dyskursie politycznym wokół edukacji, między innymi: Jonathana H. Turnera *Struktura teorii socjologicznej*, Georga Simmla *Socjologia*, Jerzego Szackiego *Historia myśli socjologicznej*, Ralfa Dahrendorfa *Klasy i konflikt klasowy w społeczeństwie przemysłowym*, Lewisa A. Cosera *Funkcje konfliktu społecznego*, Janusza Muchy *Konflikt i społeczeństwo: z problematyki konfliktu społecznego we współczesnych teoriach zachodnich*, Henryka Białyszewskiego *Teoretyczne problemy sprzeczności i konfliktów społecznych*, Janusza Sztumskiego *Konflikty społeczne i negocjacje jako sposoby ich przezwyciężania*, Anny Adamus-Matuszyńskiej *Współczesne teorie konfliktu społecznego*. Ponadto zostaną przeanalizowane obowiązujące akty prawne⁴, dotyczące uchwalanych reform i zmian dotyczących edukacji, poczynając od przełomowej reformy systemu oświaty z 1999

4 Por. m.in.: Ustawa z dnia 12 września 1990 r. o szkolnictwie wyższym, (Dz.U. 1990 r. nr 65, poz. 385); Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej, (Dz.U. z 2009 r. nr 12, poz. 68, z późn. zm.); Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty, (Dz.U. z 2004 r. nr 256, poz. 2572 z późn. zm.); Ustawa z 26 czerwca 1997 r. o wyższych szkołach zawodowych, (Dz.U. z 1997, nr 96, poz. 590 z późn. zm.); Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym, (Dz.U. z 2005 r., nr 164, poz. 1365); Ustawa z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw, (Dz.U. z 2011 r. nr 84, poz. 455); Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym oraz niektórych innych ustaw, (Dz.U. z 2014, poz. 1198); Rozporządzenie MEN w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych z dnia 7 lutego 2012 r. (Dz.U. z dnia 22 lutego 2012 r. poz. 204); Rozporządzenie MEN z 24 lutego 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz.U. z 12 marca 2012 r., poz. 262); Rozporządzenie z dnia 3 października 2014 r. w sprawie podstawowych kryteriów i zakresu oceny programowej oraz oceny instytucjonalnej, (Dz.U. z dnia 8 października 2014 r., poz.1356); Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie (2008/C111/01).

roku – reformy struktury szkolnictwa realizowanej w Polsce od 1 września 1999, która doprowadziła po trzech latach do przekształcenia obowiązującego od 1968 roku dwustopniowego systemu szkolnictwa w strukturę trzystopniową, zamykając rozprawę ostatnią z reform systemu oświaty z 2017 roku⁵ – reformą struktury szkolnictwa, która jest realizowana w Polsce od 1 września 2017 roku z inicjatywy minister edukacji narodowej w rządzie Beaty Szydło, a później rządu Mateusza Morawieckiego Anny Zalewskiej (oprócz licznych zmian doprowadziła ona przede wszystkim do likwidacji gimnazjów i przywróciła 8-klasowy tryb nauczania w szkole podstawowej i czteroletnią naukę w liceum) oraz reformą szkolnictwa wyższego na mocy tzw. Ustawy 2.0⁶.

Na uwagę zasługuje także najnowsza zmiana, jaką jest powstanie Ministerstwa Edukacji i Nauki. Zostało ono utworzone z dniem 1 stycznia 2021 roku rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 17 grudnia 2020 r. w sprawie utworzenia Ministerstwa Edukacji i Nauki oraz zniesienia Ministerstwa Edukacji Narodowej i Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (Dz.U. z 22 grudnia 2020 r. poz. 2334). Zakres działania Ministra Edukacji i Nauki określają rozporządzenie Prezesa Rady Ministrów z dnia 20 października 2020 r. w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Edukacji i Nauki oraz rozporządzenie z dnia 21 grudnia 2020 r., zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowego zakresu działania Ministra Edukacji i Nauki (Dz.U. z 22 grudnia 2020 r. poz. 1848 i 2335).

Przy analizie dyskursu politycznego – dotyczącego systemów edukacji – należy brać pod uwagę liczne akty prawne, ustawy, uchwały, rozporządzenia itp., co pozwoli na ukazanie strategii siły rządzącej, która w danym momencie dochodzi do władzy. W dotychczasowych opracowaniach na temat reform systemów edukacji uwaga była skupiona na prezentacji podstawowych założeń dokonywanych zmian, z pominięciem aspektu konfliktu toczącego się na scenie politycznej, w efekcie czego podejmowane są decyzje, których celem nie zawsze jest należycie wyedukowany obywatel.

5 Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo oświatowe, op.cit.

6 Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, op.cit.

PRZYDATNE TEZY ORAZ HIPOTEZY BADAWCZE

Do przeprowadzenia badań należałoby sformułować następujący problem badawczy: jakie koncepcje edukacji są formułowane w trakcie dyskursu politycznego dotyczącego edukacji oraz w jakich wzajemnych relacjach pozostają?

Celem poznawczym byłyby badania dowodzące słuszności tezy, że siła polityczna, która dochodzi do władzy, zmienia system edukacji w zależności od własnego programu politycznego, prowadząc często do konfliktowości, efektem której jest brak skupienia na aktualnych problemach edukacji w Polsce.

Dodatkowo, opierając się na analizie dyskursu i analizie koncepcji konfliktu, sformułować należałoby kilka pytań problemowych: Jakich zasadniczych aspektów dotyczy dyskurs polityczny wokół problemów edukacji w Polsce? Czym charakteryzuje się dyskurs polityczny wokół problemów edukacji w Polsce? Jakie są efekty dyskursu politycznego wokół problemów edukacji w Polsce? Jakie są źródła konfliktów elit politycznych? Jaki jest wpływ konfliktów na decyzyjność elit politycznych w zakresie edukacji?

W trakcie badań zostałyby poddane weryfikacji następujące hipotezy: siła polityczna, która dochodzi do władzy, zmienia system edukacji w zależności od własnego programu politycznego. Edukacja jest przedmiotem i forum konfliktu politycznego w dyskursie politycznym, którego stronami są elity polityczne. Elementy konfliktu dominują nad elementami konsensusu. Źródłem konfliktów elit rządzących jest walka o władzę i dominację w państwie.

ZAŁOŻENIA TEORETYCZNE

Wybory polityczne są punktem rozstrzygającym o formie polityki państwa. Głosy partii politycznych, szczególnie przed wyborami, mają niezwykle istotne znaczenie. Każdy Polak, bez względu na własną wizję edukacji, stoi w sytuacji wyboru między propozycjami zaprezentowanymi przez partie ubiegające się o jego głosy. To oznacza, że programy partii politycznych są ważnym punktem odniesienia i jako takie powinny być rzetelnym głosem w dyskusji o edukacji. Wyborca powinien mieć jasność co do tego, jak dana partia

widzi rolę edukacji w społeczeństwie i jaką jej formę będzie wspierać w przyszłości, będąc w parlamencie (Przybylski, 2004; Kość, 2007).

Układ sił politycznych partii rządzącej w danym momencie pozwala na wprowadzenie szeregu zmian, m.in. na reformie edukacji w takim kształcie, w jakim zostało to zaplanowane przez rządzących, nie zmuszając ich do szukania kompromisów i przekonywania oponentów, bowiem dysponuje ona większością mandatów w Sejmie. Jednak bardzo często skala reformy oraz fakt, że dotyczy ona systemu edukacji, wpływając bezpośrednio lub pośrednio na życie praktycznie wszystkich obywateli, czy to przyszłych i obecnych uczniów, czy to rodziców, czy to nauczycieli i innych pracowników szkół, sprawia, że reforma spotyka się z ogromnym oddźwiękiem społecznym i jest szeroko komentowana przez rozmaite środowiska. Zwykle w całym kraju toczą się debaty na temat słuszności wprowadzanego rozwiązania oraz jego potencjalnych skutków, liczne środowiska wystosowują apele i listy otwarte do Ministerstwa Edukacji Narodowej i Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (obecnie Ministerstwa Edukacji i Nauki) z postulatami odnośnie do kształtu przeprowadzanej w danej chwili reformy, organizowane są również demonstracje, a nawet strajki jej przeciwników. Ministerstwo natomiast w odpowiedzi publikuje materiały i organizuje konferencje, które mają na celu przekonać obywateli do nowego ustroju szkolnego oraz dowieść, że jego wprowadzanie przebiega sprawnie i bez skutków ubocznych dla uczniów.

Wszystko to pokazuje, że system edukacji znajduje się w centrum zainteresowania bardzo licznych i szerokich grup społecznych, a wszelkie próby jego zmian budzą gorące emocje i wywołują liczne dyskusje. Zauważyć również można wielość wizji, jak system edukacji wyglądać powinien. Są one niejednokrotnie sprzeczne i ścierają się w dyskursie politycznym dotyczącym problemów edukacji w Polsce, którego głównymi aktorami na scenie politycznej są elity rządzące.

Nietrudno się dziwić ożywionym dyskusjom na temat edukacji, gdyż dotyczy ona każdego obywatela. Należy jednak zadać sobie pytanie, czym jest owa edukacja? Do udzielenia odpowiedzi niezbędne będzie zapoznanie się z najważniejszymi koncepcjami teoretycznymi dotyczącymi edukacji i jej związku ze społeczeństwem. W pierwszej kolejności należałoby przybliżyć definicje edukacji z obszaru pedagogiki. W *Leksykonie PWN*, pod redakcją Bogusława Milerskiego i Bogusława Śliwerskiego, można znaleźć następującą określenie:

Edukacja [łac. *educare* – wychowywać, kształcić] to ogół oddziaływań międzygeneracyjnych, służących formowaniu całokształtu zdolności życiowych człowieka (fizycznych, poznawczych, estetycznych, moralnych i religijnych itd.), czyniących z niego istotę dojrzałą, świadomie realizującą się, „zadomowioną” w danej kulturze, zdolną do konstruktywnej krytyki i refleksyjnej afirmacji (Milerski i Śliwerski, 1999, s. 54).

Z kolei Zbigniew Kwiecieński w *Socjopatologii edukacji* definiuje edukację jako „ogół działań, procesów i warunków sprzyjających rozwojowi człowieka” (Kwiecieński, 1992, s. 10). Tak rozumiana edukacja jest pojęciem bardzo szerokim, obejmującym wszelkie działania, relacje i instytucje, które sprawiają, że młodzi ludzie uczą się i przystosowują do zajmowania różnych ról w społeczeństwie jako dorośli.

Po wstępnej eksplikacji pojęcia „edukacja”, które zostanie użyte na potrzeby prowadzonych rozważań, warto zaprezentować system edukacji w ujęciu socjologicznym. Autorem ważnej pracy *Socjologia edukacji*, która przybliży czytelnikom najważniejsze teorie i koncepcje z zakresu socjologii edukacji oraz wyjaśnia, czym właściwie się ona zajmuje, jest Piotr Mikiewicz. Proponuje on następującą definicję socjologii edukacji, według której:

[Jej] przedmiotem [...], w wąskim rozumieniu instytucji szkolnych, są procesy i działania związane z organizacją, realizacją określonych zadań i uwarunkowaniami funkcjonowania szkół i systemów szkolnych w różnych układach społecznych oraz analiza skutków ich działań dla szerszych układów społecznych (Mikiewicz, 2016, s. 13).

We wstępie Mikiewicz charakteryzuje najważniejsze nurty i tradycje analiz socjologicznych poświęconych edukacji, zaznaczając że edukacja szkolna stawała się przedmiotem analiz już pierwszych teoretyków socjologii, takich jak Durkheim, Marks czy Weber, nawet jeśli nie traktowali oni swoich refleksji jako tworzących podwaliny pod dział socjologii, którym jest socjologia edukacji właśnie (Mikiewicz, 2016).

Do udowodnienia postawionych tez potrzebne są badania oparte na polskiej i zagranicznej literaturze, na najważniejszych teoriach konfliktu społecznego: jak już wcześniej wspomniano konflikt społeczny w ujęciach Karola Marksa i Maksa Webera oraz współczesne teorie konfliktu – dialektyczna teoria konfliktu Ralfa Dahrendorfa i funkcjonalna teoria Lewisa A. Cosera. Analiza poglądów tych

badaczy pozwoli zwrócić uwagę na wieloaspektowość konfliktów społecznych i stworzy teoretyczne podstawy ich analizy.

Karol Marks za podstawę społeczeństwa uważał siły wytwórcze, które prowadzą do wykształcenia się relacji zachodzących między ludźmi w procesie pracy. Z relacji tych wywodzi się z kolei podział na klasy ze względu na różny stosunek ludzi do środków produkcji. W koncepcji Marksa zróżnicowanie klasowe ma charakter ekonomiczny. Klasy społeczne mają odmienne interesy – jedna dąży do wyzysku, druga stara się przed nim bronić (Mucha, 1978, s. 45-46; Białyszewski, 1983, s. 8-10). Marks sformułował hipotezę, według której prawdopodobieństwo zorganizowania zbiorowej opozycji przeciwko dominującym grupom rośnie wraz ze wzrostem wśród podporządkowanych świadomości ich rzeczywistych interesów, co z kolei prowadzi do zakwestionowania prawomocności rozdziału zasobów (Turner, 2005).

Maks Weber w swoim podejściu konfliktowym kładł większy nacisk na dystrybucję władzy, bogactwa i prestiżu oraz na to, w jaki sposób posiadanie jednego rodzaju zasobów umożliwia kontrolę nad innymi zasobami. Weber uważał, że konflikt, szczególnie w marksofskim, rewolucyjnym wymiarze, nie jest nieuchronny i nie musi dochodzić do jego eskalacji. Wybuch konfliktu wiązał z pojawieniem się charyzmatycznego przywódcy, który potrafi zmobilizować podporządkowanych (Turner, 2005).

Pozostałe dwie teorie konfliktu są teoriami tzw. nowoczesnymi, gdyż powstały po II wojnie światowej. Ich twórcami są Ralf Dahrendorf, który sformułował dialektyczną teorię konfliktu, oraz Lewis A. Coser – autor funkcjonalnej teorii konfliktu. Pierwszy z kierunków przypisuje konfliktom rolę siły powodującej rozwój, drugi traktuje konflikty jako czynnik integrujący (Dahrendorf, 2008; Sztompka 1972).

W planowanych badaniach oczywiście nie może zabraknąć analizy dyskursu. Jest on pojęciem, które pojawia się w pracach teoretycznych z wielu dziedzin nauk społecznych i humanistycznych. Badania nad dyskursem są związane z przekonaniem, „że rzeczywistość jest konstruowana w procesach komunikacyjnych” (Grzymała-Kazłowska, 2004). Walery Pisarek twierdzi, że dyskurs to przede wszystkim rozmowa (Chłopicki i Gajda, 2008). W rozumieniu Jürgena Habermasa o dyskursie możemy mówić tylko wtedy, gdy strony dążą

do porozumienia (rozwiązania konfliktu), a wymiana argumentów oparta jest na założeniu racjonalności (Habermas, 2002). Model Habermasa zakłada, że

zgodnie z komunikacyjną teorią dyskursu tylko działanie komunikacyjne oparte na warunkach dochodzenia do prawdziwości (zgodność twierdzeń z rzeczywistością), słuszności (zgodność twierdzeń z normami i wartościami), szczerłość i wiarygodność (autentyczność intencji) mogą prowadzić do prawdziwego porozumienia, a w konsekwencji przezwyciężenia alienacji jednostki (Grzymała-Kazłowska, 2004).

W jego ujęciu pojawia się więc pozytywny model dyskursu, który pozwala na realizację społecznie ważnych celów. Inne założenia dotyczą poglądu, że dyskurs to obszar, w którym możemy zidentyfikować przejawy władzy (Michel Foucault) – narzucania znaczeń, kontroli, określania reguł u Michela Foucaulta (2006), lub dominacji (Bourdieu, 2005) – przemoc symboliczna, różnice społeczne, elity. Zatem w tych dwóch ujęciach dyskurs jest narzędziem. Wymienione teorie są podstawą do analizy dyskursu i poszukiwania w procesach komunikacji opisanych wzorców. Jak można zauważyć, pojawiają się tutaj słowa kluczowe ważne dla politologa, takie jak: konflikt, władza, dominacja, elity, kontrola.

W analizie politologicznej należy skoncentrować się na dyskursie publicznym, który obejmuje

przekazy dostępne publicznie [...], także dyskurs środków masowego przekazu [...], między innymi przekazy aranżowane specjalnie dla mediów – na przykład dyskusje telewizyjne (Czyżewski, Kowalski, Piotrowski, 1997).

Należy przyjąć, że dyskurs to nie tylko społeczne sposoby użycia języka, ale także ich kontekst (Trutkowski, 2003). W obszar źródeł dyskursu publicznego wchodzi zatem:

wszelkie przekazy dostępne publicznie, a także dyskurs środków masowego przekazu inaczej dyskurs medialny”, [...] dyskurs elit symbolicznych, obejmujący przekazy płynące do społeczeństwa ze strony elit symbolicznych (na przykład dyskurs nauczycielski, akademicki, artystyczny, kościelny, sfery biznesu etc.). [...] Dyskurs elit symbolicznych na tematy polityczne, to dyskurs polityczny. Dyskurs

publiczny utożsamiany jest często z dyskursem politycznym (Czyżewski, Kowalski, Piotrowski, 1997)

– ogranicza się zatem, wynikający z założeń Habermasa, dostęp wszystkich zainteresowanych do dyskursu i ich równoprawny status. W cytowanej publikacji *Rytualny chaos* autorzy dokonują skrupulatnego rozróżniania między dyskursem, dyskursem publicznym, dyskursem elit symbolicznych oraz dyskursem politycznym. Definiujemy dyskurs polityczny jako specyficzny typ użycia języka albo dziedzinę jego użycia w sferze polityki oraz dyskurs elit symbolicznych na tematy polityczne. W procesie badań należy położyć nacisk na przyjęcie spójnej definicji dyskursu i konsekwentne korzystanie z jej założeń. Nie ma bowiem jednej analizy dyskursu, jest wiele analiz dyskursu, które obecnie możemy zakwalifikować do trzech typów o charakterze ogólnym: lingwistyczna – skoncentrowana na tekście pisanym i jego strukturze; krytyczna – nastawiona na zmianę rzeczywistości społecznej, rozwiązywanie problemów przez zaangażowaną praktykę badawczą – np. identyfikowanie nadużyć; socjologiczna – ma opisowo wyjaśniający charakter i zakłada cel poznawczy.

Należący do holenderskiej szkoły krytycznej analizy dyskursu Teun van Dijk postrzega dyskurs nieco inaczej, kładąc nacisk na indywidualne i społeczne struktury poznawcze oraz wiedzę, które są pomostem łączącym abstrakcyjną strukturę języka i konkretne społeczne działania komunikacyjne. Dyskurs jest dla niego działaniem i interakcją w sytuacji społecznej, z tego powodu podejście to nazywane bywa kognitywno-interakcjonistycznym. Jak pisze van Dijk:

dyskurs jest zdarzeniem komunikacyjnym. Oznacza to, że ludzie używają języka, by przekazywać różne idee i przekonania (lub by wyrażać emocje). Robią to zaś w ramach wyznaczonych przez przebieg bardziej złożonych sytuacji społecznych. [...]. Cokolwiek by zachodziło w ramach owych złożonych sytuacji, uczestnicy komunikacji robią coś, co wykracza poza poziom przekazywania przekonań: wchodzą w interakcje (Van Dijk, 2006, s. 10).

Barbara Jabłońska (2013), podsumowując teorię dyskursu zaproponowaną przez van Dijka, zwraca uwagę, że rozumie on dyskurs trojako: jako użycie języka, przekazywanie idei i interakcję. Podkreśla również, iż między praktyką dyskursu a rzeczywistością społeczną,

w ramach której odbywają się zdarzenia komunikacyjne, zachodzi sprzężenie zwrotne, użycie języka wpływa na przekonania użytkowników o świecie, dynamika interakcji wpływa na dobór środków językowych, przekonania decydują o rozwoju sytuacji itd.

Co ważne, van Dijk postuluje traktowanie w analizie dyskursu równorzędnie wypowiedzi pisemne i ustne, zaznaczając przy tym, że

teksty, podobnie jak wypowiedzi, również mają swych użytkowników, a mianowicie autorów i czytelników. Możemy więc też mówić o komunikacji pisemnej [...]. A zatem, mimo szeregu znaczących różnic, między językiem mówionym i pisanym istnieje dostatecznie dużo podobieństw, by usprawiedliwić objęcie obu trybów komunikacji jednym ogólnym pojęciem dyskursu (van Dijk, 2001).

Jak zatem analizy dyskursu mogą zaistnieć w politologii na szerszą skalę i czy jest to potrzebne? Ponieważ, jak wspomniano wyżej, dyskurs publiczny bardzo często jest utożsamiany z dyskursem politycznym, w Polsce jest dużo przykładów badań nad dyskursem w obszarze politologii. Badania te realizowane są (głównie) przez językoznawców, socjologów i pedagogów.

METODOLOGIA BADAŃ

Dla prawidłowego przeprowadzenia badań niezbędnym będzie wykorzystanie metody badawczej, jaką jest analiza porównawcza, w tym przypadku, koncepcji i działań podejmowanych przez poszczególne koalicje i partie rządzące, oparta na źródłach zawierających m.in. programy partyjne, wypowiedzi liderów politycznych, zapisy debat parlamentarnych, przyjmowane regulacje normatywne w obszarze edukacji. Zadaniem analizy porównawczej będzie również wykrycie podobieństw i różnic w konfliktach zachodzących między elitami sprawującymi władzę w państwie.

Do części empirycznej badań konieczne będzie opracowanie odsłuchanych nagrań z konferencji i innych wystąpień publicznych oraz wynotowaniu wszystkich wypowiedzi istotnych z punktu widzenia problemu badawczego, w celu zwrócenia uwagi na jawne i ukryte wypowiedzi polityków poszczególnych partii, które umykają w medialnych relacjach z konferencji.

Inną użytą metodą badawczą będzie zastosowana krytyczna analiza dyskursu oraz analiza treści. Krytyczna analiza dyskursu (KAD) jest metodą badania jakościowego i wciąż jeszcze nie cieszy się powszechnym uznaniem badaczy. Jej wyjątkowość polega między innymi na tym, że od badacza – posługującego się tą metodą – wymaga się zaangażowania w opisywane zjawisko i zajęcia wobec niego stanowiska. Badacz nie może zatem pozostać obiektywny wobec przedmiotu swojego badania, co jest z kolei podstawą zarzutu stawianego KAD. Zdaniem krytyków daje ona bowiem wyniki, których nie da się sfalsyfikować, nie spełnia ona zatem kryteriów naukowości (Kopytowska i Kumięga, 2017).

Z drugiej jednak strony można te same cechy KAD, które stanowią przedmiot krytyki, uznać za jej zalety. Nie można zapominać o tym, że wielu socjologów angażuje się w badane przez siebie zjawiska, które często są mocno związane z polityką i polaryzują społeczeństwo. Obiektywizm, którego wymaga się od badacza, staje się zatem często udawany, KAD pozwala zaś badaczowi jawnie opowiedzieć się po tej stronie, którą uważa za słuszną, a dokonywane w tym nurcie analizy stają się nie tylko opisem rzeczywistości, ale także głosem w debacie (Kopytowska i Kumięga, 2017).

ZAKOŃCZENIE

Niniejszy artykuł jest przyczynkiem poprzez kilka, wydaje się koniecznych wskazówek, do podjęcia pogłębionych badań nad analizą dyskursu w kontekście problemów edukacji we współczesnej Polsce. Materiału do badań dostarcza nieustający cykl zdarzeń na arenie politycznej, której wnikliwa obserwacja i analiza zachowań uczestników dyskursu stanie się źródłem inspiracji badawczych zarówno w obszarze zainteresowań językoznawczych, jak i politologicznych.

BIBLIOGRAFIA

- Białyszewski, H. (1983). *Teoretyczne problemy sprzeczności i konfliktów społecznych*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Bourdieu, P. (2005). *Dystynkcja. Społeczna krytyka władzy sądenia* (P. Biłos, Tłum.). Warszawa: Scholar.
- Chłopicki, W. & Gajda, S. (Red.). (2008). *Współczesny polski dyskurs publiczny w perspektywie kulturowej. Dyskusja panelowa*. Kraków: Krakowskie Towarzystwo Popularyzowania Wiedzy o Komunikacji Językowej „TERTIUM”.
- Czyżewski, M., Kowalski S., Piotrowski A. (Red.). (1997). *Rytualny chaos. Studium dyskursu publicznego*. Kraków: Aureus.
- Dahrendorf, R. (2008). *Klasy i konflikt klasowy w społeczeństwie przemysłowym* (R. Babińska, Tłum.) Kraków: Nomos.
- Dorczak, R. (2019). *Wokół reformy edukacji z 2017 roku. Krytyczna analiza dyskursu*. Kraków: Instytut Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Foucault, M. (2006). *Trzy typy władzy* (M. Kowalska, Tłum.). W A. Jasińska-Kania, L.M. Nijakowski, J. Szacki, M. Ziółkowski (Red.), *Współczesne teorie socjologiczne* (s. 512-536). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Gajda, J. (2010). *Analiza dyskursu i jej zastosowanie w badaniach politologicznych – wprowadzenie*. W D. Mikucka-Wójtowicz (Red.). *Przeszłość – Teraźniejszość – Przyszłość. Problemy badawcze młodych politologów* (s. 253–261). Kraków: Wydawnictwo Libron.
- Grzymała-Kazłowska, A. (2004). *Socjologicznie zorientowana analiza dyskursu na tle współczesnych badań nad dyskursem*. *Kultura i Społeczeństwo*, XLVIII (1), 13-34.
- Habermas, J. (2002). *Teoria działania komunikacyjnego* (T.2). (A.M. Kaniowski, Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Jabłońska, B. (2006). *Krytyczna analiza dyskursu: refleksje teoretyczno-metodologiczne*. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 2 (1), 53-67.
- Jabłońska, B. (2013). *Krytyczna analiza dyskursu w świetle założeń socjologii fenomenologicznej (dylematy teoretyczno-metodologiczne)*. *Przegląd Socjologii Jakościowej*, 9(1), 48-61.
- Kopytowska, M., Kumięga, Ł. (2017). *Krytyczna analiza dyskursu: konteksty, problemy, kierunki rozwoju*. W M. Czyżewski, M. Otrocki, T. Piekot, J. Stachowiak (Red.), *Analiza dyskursu publicznego. Przegląd metod i perspektyw badawczych*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie SEDNO.

- Kość, A. (2007). Wizja polityki edukacyjnej w programach partii politycznych. *Zarządzanie Publiczne, Zeszyty Naukowe Instytutu Spraw Publicznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*, 3, 74-85.
- Kwieciński, Z. (1992). *Socjopatologia edukacji*. Warszawa-Toruń: PAN. IRWiR „Edytor”.
- Mikiewicz, P. (2016). *Socjologia edukacji*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Mucha, J. (1978). *Konflikt i społeczeństwo: z problematyki konfliktu społecznego we współczesnych teoriach zachodnich*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Milerski, B., Śliwerski, B. (1999). *Pedagogika. Leksykon PWN*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Przybylski, H. (2004). *Politologia – zarys problematyki*. Katowice-Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Śląsk”.
- Ratajek, Z. (2003). Założenia i rzeczywistość. Pierwsze oceny reformy edukacyjnej. *Edukacja*, 2, 29-39.
- Sieradzka-Baziur, B. (2011). Język polityki – dotychczasowe prace oraz perspektywy badawcze. *Horyzonty Polityki*, 2(2), 89-110.
- Szacki, J. (2002). *Historia myśli socjologicznej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sztompka, P. (1972). *Teorie współczesnej socjologii burżuazyjnej*. Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Trutkowski, C. (2004). Wybór czy konieczność – o potrzebie wykorzystania analizy dyskursu w socjologii, *Kultura i Społeczeństwo*, XLVIII (1), 35-50.
- Turner, J.H.. (2005). *Struktura teorii socjologicznej* (G. Woroniecka i in. Tłum.). Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Van Dijk, T., (2006). Badania nad dyskursem. W A. Jasińska-Kania i.in (Red.), *Współczesne teorie socjologiczne*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Van Dijk, T. (2001). *Dyskurs jako struktura i proces*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

Akty prawne

- Przepisy wprowadzające reformę ustroju szkolnego z dnia 8 stycznia 1999 r. Dz.U. 1999 nr 12 poz. 96 (2001)(Polska). <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19990120096/U/D19990096Lj.pdf>
- Rozporządzenie MEN w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych z dnia 7 lutego 2012 r. Dz.U. 2012 poz. 204 (2014) (Polska). <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20120000204/O/D20120204.pdf>

- Rozporządzenie MEN z 24 lutego 2012 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych Dz.U. 2012 poz. 262 (2015) (Polska). <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20120000262/O/D20120262.pdf>
- Rozporządzenie z dnia 3 października 2014 r. w sprawie podstawowych kryteriów i zakresu oceny programowej oraz oceny instytucjonalnej Dz. U. 2014 poz.1356 (2016) (Polska). <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20140001356/O/D20141356.pdf>
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo oświatowe Dz. U. 2017 poz. 60 (2019) (Polska) <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000060/U/D20170060Lj.pdf>
- Ustawa z dnia 20 lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce Dz. U.2018 poz. 1668 (2021) (Polska).<Konstytucja dla Nauki – ustawa prawo o szkolnictwie wyższym i nauce> <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20180001668/U/D20181668Lj.pdf> (dostęp: 26.02.2021).
- Ustawa z dnia 12 września 1990 r. O szkolnictwie wyższym Dz.U. 1990 nr 65 poz. 385 (2005) (Polska). <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19900650385/U/D19900385Lj.pdf>
- Ustawa z dnia 24 sierpnia 1991 r. o Państwowej Straży Pożarnej Dz.U. 1991 nr 88 poz. 400 (2021) (Polska). <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19910880400/U/D19910400Lj.pdf>
- Ustawa z dnia 7 września 1991 roku o systemie oświaty Dz.U. 1991 nr 95 poz. 452 (2021) (Polska). <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19910950425/U/D19910425Lj.pdf>
- Ustawa z 26 czerwca 1997 r. o wyższych szkołach zawodowych Dz.U. 1997 nr 96 poz. 590 (2005) (Polska). <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970960590/U/D19970590Lj.pdf>
- Ustawa z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym Dz.U. 2005 nr 164 poz. 1365 (2019) (Polska). <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20051641365/U/D20051365Lj.pdf>
- Ustawa z dnia 18 marca 2011 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym, ustawy o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki oraz o zmianie niektórych innych ustaw Dz.U. 2011 nr 84 poz. 455 (2014) (Polska). <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20110840455/U/D20110455Lj.pdf>
- Ustawa z dnia 11 lipca 2014 r. o zmianie ustawy – Prawo o szkolnictwie wyższym oraz niektórych innych ustaw Dz.U. 2014 poz. 1198 (2016) (Polska). <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20140001198/U/D20141198Lj.pdf>

Zalecenie Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 kwietnia 2008 r. w sprawie ustanowienia europejskich ram kwalifikacji dla uczenia się przez całe życie Dz. Urz. UE 2008/C111/01). [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32008H0506\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:32008H0506(01))

Copyright and License



This article is published under the terms of the Creative Commons Attribution – NoDerivs (CC BY- ND 4.0) License <http://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>